

Bartoněk, Antonín

Obsahové věty

In: Bartoněk, Antonín. *Řecko-latinská syntax v evropském kontextu*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2008, pp. [33]-58

ISBN 9788021046795

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/126305>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

5. Obsahové věty

Obsahové věty obsahují subjektivně-objektově „doplnění“ určitých, sémanticky vymezených tříd sloves typu *dicendi* nebo *volendi* či *interrogandi* v nejširším smyslu těchto slova (H. Happ 1977; V. Muchnová 2004:16; ve smyslu terminologie H. Pinkstera 1988 a A. Rijksbarona 1994 lze mluvit buď o konstitutivním, nebo o fakultativním /satelitním/ doplnění). Tradičně lze akceptovat pragmatické základní členění obsahových vět podle komunikačního záměru na subjektivně-objektově věty *deklarativní* neboli *oznamovací* (zápor *oū*), *volitivní* neboli *žádací* (zápor *μή*) a *tázací* (srov. Humbert 1970; Bornemann-Risch 1978:282n.).

5.1. Obsahové věty deklarativní (úsudkové, oznamovací)

Jejich vznik bývá podle P. Chantraina a D. B. Monroa nalézán v oblasti obsahových vět kauzálních (příčinných) po slovesech *affectuum* (srov. D. Muchnová 2004:35), což se asi jeví jako oprávněnější než poněkud odchylný názor P. Schmitta o prioritě substantivních konstrukcí s *ὅτι, ὡς*. Dodejme hned zde, že u Homéra není ještě ve větách s *ὅτι, ὡς* doložen optativus obliquus. Jeho první doklad se objevuje v Hymnu na Afrodítu; srov. J. Humbert 1972:188, cit. podle D. Muchnové 2004:35. K větám samotným srov. i Grepl-Karlík 1986.

Členění oznamovacích vět deklarativních bývá u různých autorů různé, hlavní rysy jejich kategorizace jsou však celkem obecně uznávané a daly by se včlenit do následujícího schématu, sestaveného zvl. na základě gramatik klasické řečtiny (Bornemann-Risch 1978:286; Muchnová 2004:18); členění v latinských gramatikách bývá spíše konzervativní.

5.1.1. Návrh členění pro klasickou latinu

Verba <i>dicendi, putandi, declarandi, cognoscendi, sentiendi</i>	AcI nebo později	VětaVedI + <i>quod, quia</i> „že“, ale i + <i>ut</i> „jak“ s ind. nebo konj. cizího mínění
Verba <i>affectuum</i>	AcI nebo	VV + <i>quod</i> s ind. nebo konj. cizího mínění

Spojky a záporky

Spojky jsou *quod*, event. později i *quia, quoniam*.
Záporka je *non*.

Slovesné způsoby

Po slovesech *dicendi, putandi* et *sentiendi* následuje v latině až do 3. stol. po Kr. téměř zcela výlučně vazba akuz. + inf. (vedlejší věta s *quod, quia* je po slove-

sech *dicendi* do té doby doložena pouze 4×: Plautus, *Bellum Hispaniense*, Petronius, Tacitus; podrobnosti srov. ve výkladech o infinitivu na str. 111).

Pozn.: Ale srov. např. Hor. *Carm.* 1.9.1: *vides ut alta stet nive candidum Soracte* „Vidíš, jak se ve vysokém sněhu tyčí bílé Soracte“ (*ut* + konj.).

Po slovesech *affectuum* přichází v úvahu v klasické latině buď vazba akuz. + inf., nebo vedlejší věta s *quod*, a to s indikativem nebo konjunktivem cizího mínění (podle souslednosti časové). Ale srov. dále na str. 35 o spojce (či tázací částici) *sí*.

5.1.2. Návrh členění pro klasickou řečtinu

Verba <i>dicendi</i>	VV + ὅτι, ὡς aj.	nebo AcI (preferovaný u φημί), výj. PART u básníků)
Verba <i>putandi</i>	zř. VV + ὅτι, ὡς,	častěji AcI
Verba <i>declarandi</i>	VV + ὅτι, ὡς	nebo PART, zř. AcI
Verba <i>cognoscendi</i>	VV + ὅτι, ὡς	nebo PART, zř. AcI nebo jen INF (po slovesech „umím, vím“)
Verba <i>sentiendi</i>	VV + ὅτι, ὡς	nebo PART, výj. AcI
Verba <i>affectuum</i>	VV + ὅτι, ὡς aj.	nebo PART

Spojky a zápornky

Spojky jsou ὅτι, ὡς.
Zápornka je οὐ.

Slovesné způsoby

U sloves *dicendi* a *putandi* převažuje zejména v archaickém období slovesná vazba akuz. + inf. (doložená již v mykénském dialektu staré řečtiny) nad vedlejšími obsahovými větami s ὅτι, ὡς (převážně s ind., po vedlejším čase později s optativem střídným). Např. v básnickém díle Pindarově (zemřel r. 430 př. Kr.) je patrná ještě téměř stoprocentní převaha infinitivů; ta se ještě i u historika Thúkydida († 396) udržovala ve výši 60 %, ale už u Platóna († 347) ustupují infinitivy před větami s ὅτι, ὡς v poměru 35 % : 65 % a u řečníka Ísokrata († 338) pak dokonce v poměru 5 % : 95 %. A u kronikáře Malaly v 6. stol. po Kr. jsou doloženy jen 3 infinitivy proti několika stovkám vět vedlejších. Viz o tom podrobněji ve výkladech o infinitivu na str. 111, srov. Duhoux 2000:265.

Zvláště po slovesech *sentiendi*, ale i po výrazech *cognoscendi* a *declarandi*, v řečtině vysoce převažuje vazba participiální (infinitivy se objevují u některých z těchto sloves jen ve speciálních sémantických odstínech).

Po slovesech *affectuum* přicházejí v úvahu buď infinitivy, nebo vedlejší věty s ὅτι, ὡς + Ind. (nebo po vedlejším čase optativ střídny), event. participium. Vedle ὅτι, ὡς v řečtině, příp. *quod* v latině, se po těchto slovesech porůznu objevuje rovněž tázací řec. εἰ nebo lat. *si*; srov. řec. X. Mem. 1.1.13 ἐθαύμαζε δ' εἰ μὴ φανερόν αὐτοῖς ἔστιν „podívoval se, jestli jim to není jasné“, ale i Cic. Verr. 2.11.29 *noli mirari, si tu hoc a me non impetras* „nediv se, jestli toho ode mne nedosahuješ (nemůžeš dosáhnout)“.

Místo indikativu se ve vedlejší větě může — podle sémantické potřeby (modálního zabarvení) — objevit i optativ potenciální + ἄν anebo ireální indikativ minulého času + ἄν.

O řeckých deklarativních větách infinitivních a participiálních platí:

- a) při nestejném podmětu věty řídicí a polovětné vazby infinitivní nebo participiální následuje vazba akuzativu (zřídka jiného pádu) s infinitivem nebo s participiem,
- b) při stejném podmětu v takovýchto konstrukcích následuje vazba nominativu s infinitivem nebo s participiem.

5.1.3. Rozdíly mezi latinou a řečtinou

V staré řečtině se ukazují ve srovnání s latinou větší diferenciační možnosti, zejména v podobě bohatšího využívání polovětných vazeb:

1. Kdežto latina v obsahových větách deklarativního typu užívá buď jen finitních vět nebo pouze polovětných infinitivních vazeb, řečtina zde využívá ve značné míře rovněž vazby participiální, zejména po slovesech *sentiendi* (event. i některých jiných, zejména *cognoscendi* a *declarandi*; viz i str. 126). Deklarativní infinitivy jsou již z tohoto důvodu v řečtině o něco méně časté než v latině.

2. Jiným důvodem nižšího procentuálního výskytu deklarativních infinitivů v řečtině je shora zmíněná postupná starořecká preference vedlejších obsahových vět deklarativních na úkor polovětných infinitivních vazeb, a to alespoň po slovesech *dicendi* (nikoli však po slovesech *putandi* a po slovese φημί) — ovšem při dlouhodobě zachované obecné možnosti použít eventuálně vždy infinitivu.

3. Latina přitom od doby Plautovy (3./2. stol. př. Kr. až po Tertulliana (3. stol. po Kr.) upřednostňuje téměř výlučně infinitiv proti vedlejším větám obsahovým s *quod, quia* (hlavně po slovesech *dicendi*, ale velkou většinou i *sentiendi*).

Pozn.: Zdá se, že původně existoval jistý rozdíl mezi užitím akuzativu s infinitivem a užitím vedlejší věty s řeckým ὅτι, ὡς, resp. s latinským *quod*. Vedlejší věta s ὅτι, ὡς, *quod* patrně zachycovala objektivnější vyjádření skutečnosti, kdežto infinitiv jakožto forma neurčitá ji vyjadřovala spíše s určitým subjektivním zabarvením. Tento rozdíl se v řečtině obrazil právě ve zmíněné výrazné preferenci infinitivu po slovesech *putandi*; zabarvení subjektivnosti se přitom

objevovalo zřejmě i u slovesa φημί, φάμαι „říkám, tj. myslím“ ve srovnání s λέγω „hovořím, říkám“ (bez subjektivního příznaku). Srov. Kurzová 1968:64. Časem se asi tento rozdíl postupně stíral: v řečtině se to projevilo v silicím kolísání, tj. časem *de facto* v rovnocenné volbě mezi užitím infinitivní vazby a vedlejší obsahové věty s ὅτι, ὡς (s postupně narůstající preferencí druhé možnosti), kdežto ve spisovné latině naopak v jednostranném, „striktně latinském“ prosazení polovětné infinitivní vazby zejména po všech opravdových slovesech *dicendi* na dobu téměř čtyř staletí až do zhruba do Tertulliana.

5.1.4. Srovnání se situací v moderních jazycích

Pro moderní evropské jazyky platí, že se v nich v současné době již dávno neobjevuje běžná latinsko-řecká vazba akuzativu s infinitivem po slovesech *dicendi* a *putandi*; je v nich však porůznu doložena po nejdůležitějších slovesech *sentiendi* („vidět, slyšet“ apod.), a to jak v románských jazycích, tak i z části germánských a slovanských (české „vidím otce přicházet“ vzniklo podle bohemišťů pod vlivem latiny a asi za přispění němčiny). V některých jazycích bývá však infinitivní vazba v případě bezprostředního smyslového vnímání nahrazována vazbou participiální (srov. angl. *I see the father coming* „vidím otce přicházet“ nebo ruské *Ja vižu otca prichod'aščim*), podobně jak tomu bylo ve staré řečtině (ale i v staroslověnštině /Večerka 1984:155/).

Po slovesech *dicendi* je podle Calboliho 2003:492 infinitivní vazba typu akuz. + inf. doložena v italštině ještě ve 14. stol. u Boccaccia (či přesněji „znovu zavedena podle latinského vzoru“); srov. Bocc., Decam. 10.8.72 „saranno forse alcuni che diranno non dolersi Sofronia esser moglie di Tito“ = „budou snad někteří, kteří řeknou, že je netrápí, že Sofronia je manželkou Titovou...“.

Obecná absence vazby akuz. + inf. vede k tomu, že dnes je ve srovnání se starou řečtinou a zejména s latinou deklarativní infinitiv v moderních evropských jazycích daleko méně zastoupen než v obou těchto antických jazycích a že se v nich naopak ve srovnání s řečtinou a latinou všeobecně značně rozrostlo uplatnění obsahových deklarativních vět v podobě vedlejších finitních vět, uvozených spojkami *que, che, that, daß, že, što*, atd. Srov. dále výklady o infinitivu na str. 113).

5.1.5. Vybrané příklady

Soubory latinských a řeckých vět nacházející se v závěru 5. až 10. kapitoly, resp. jejich subkapitoly byly vybrány z následujících pramenů:

- L: Bartoněk-Janda-Kamínková-Kučáková-Mouchová, Latinská syntaktická cvičení, Praha 2004.
- Ř: Databáze Musaios, dále pak Menge – Thierfelder – Wiesner, Repetitorium der griechischen Syntax, Darmstadt 1999, ojedinele Muchnová 2004, Rijsksbaron 1994.

Latina: Obsahové věty deklarativní (finitní věty s *quod*)

1. Lentulus Caesaris in se beneficia exponit, quae erant maxima: quod per eum in collegium pontificum venerat, quod provinciam Hispaniam ex praetura habuerat, quod in petitione consulatus erat sublevatus. (Caes. civ. 1.22.3n.)
2. In hoc sumus sapientes, quod naturam optimam duces tamquam deum sequimur eique paremus. (Cic. Cato 5)
3. Facis iucunde, quod non solum plurimas epistolas meas, verum etiam longissimas flagitas. (Plin. epist. 9.2.1)
4. Quod celeriter me fecisti de Caesaris litteris certiore, fecisti mihi gratum. (Cic. fam. 14.8)
5. Maior pars mortalium de naturae malignitate conqueritur, quod in exiguum aevi gignamur, quod haec tam velociter, tam rapide dati nobis temporis spatia decurrant. (Sen. brev. 1.1)
6. Falso queritur de natura sua genus humanum, quod imbecilla atque aevi brevis forte potius quam virtute regatur. (Sall. Iug. 1.1)
7. Laudat Africanum Panaetius, quod fuerit abstinens. (Cic. off. 2.76)
8. Cato obiecit ut probrum M. Nobiliori, quod is in provinciam poetas duxisset; duxerat autem consul ille in Aetoliam, ut scimus, Ennium. (Cic. Tusc. 1.3)

Řečtina: Obsahové věty deklarativní (finitní věty s *ὅτι, ὡς*)

1. Ἀλλὰ μοι δῆλόν ἐστι τοῦτο, ὅτι ἤδη τεθνάναι καὶ ἀπηλλάχθαι πραγμάτων βέλτιον ἦν μοι. (Pl. Ap. 41d)
2. Ἐκτωρ δ' οὐκ ἐπέπυστο Διὶ φίλος, οὐδέ τι ἤδει ὅττι ῥά οἱ νηῶν ἐπ' ἀριστερὰ δηϊόωντο λαοί... (Hom. Il. 13.674)
3. Λέγει γὰρ ὡς οὐδὲν ἐστὶν ἀδικώτερον φήμης. (Aeschin. Ep. 1.125)
4. τῇ δὲ τρίτῃ ἡκῶν ἔλεγεν ὅτι διαπεπραγμένος ἦκοι παρὰ βασιλέως δοθῆναι αὐτῷ σώζειν τοὺς Ἕλληνας, ... (X. An. 2.3.25)
5. Πρόξενος εἶπεν ὅτι αὐτός εἰμι ὃν ζητεῖς. (X. An. 2.4.16)
6. τοῦτο δὴ ἄξιον ἐπαινεῖν τῶν ἀνδρῶν τῶν τότε ναυμαχησάντων, ὅτι τὸν ἐχόμενον φόβον διέλυσαν τῶν Ἑλλήνων... (Pl. Mx. 241b)
7. Οἱ δὲ στρατηγοὶ ἀπεκρίναντο ὅτι ... σὺν τῇ στρατιᾷ βουλευοσίντο. (X. An. 6.1.3)
8. ...βουλευσάμενοι μετὰ τοῦ πλήθους ἔλεξαν ὅτι βούλονται ἂ προκαλεῖται Ἀθηναίοις κοινῶσαι πρῶτον... (Th. 2.73.1)
9. Ἀκούω Δέξιππον λέγειν ... ὡς οὐκ ἂν ἐποίησεν Ἀγασίας ταῦτα, εἰ μὴ ἐγὼ αὐτὸν ἐκέλευσα. (X. An. 6.6.15)
10. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι ... τοὺς μὲν Λακεδαιμονίους ταῦτ' εἰπόντας ἀποκρινάμενοι ὅτι πέμψουσιν ὡς αὐτοὺς πρέσβεις... (Th. 1.90.3)

11. Δῆλα γὰρ δὴ ὅτι εἰ μὴ αὐταὶ ἐβούλοντο οὐκ ἂν ἠρπάζοντο. (Hdt. 1.4.2)
12. ὑπειπὼν ... ὅτι αὐτὸς τὰκεῖ πράξει, ᾗχετο. (Th. 1.90.5)
13. Ἐννοεῖτε ὅτι ἦττον ἂν στάσις εἴη ἐνὸς ἄρχοντος ἢ πολλῶν. (X. An. 6.1.29)
14. ἀκούσας δὲ Ξεωφῶν ἔλεγεν ὅτι ὀρθῶς ἠτιῶντο... (X. An. 3.3.12)
15. Οὗτοι ἔλεγον ὅτι Κῦρος μὲν τέθνηκεν, Ἀριαῖος δὲ πεφευγὼς ἐν τῷ σταθμῷ εἴη. (X. An. 2.1.3)
16. καὶ μιν πυθόμενοι, ὡς εἴη Μιλτιάδεω παῖς, ἀνήγαγον παρὰ βασιλέα. (Hdt. 6.41)
17. παλαιὸς μὲν οὖν ἔστι τις λόγος ... ὡς ... (Pl. Phd. 70c)
18. τὴν δὲ γυναῖκα λέγουσιν ὡς κάθηται χαμαὶ... (X. Cyr. 7.3.5)

5.2. Obsahové věty volitivní (žádací)

Původně asi šlo o dvě souřadné hlavní věty stojící vedle sebe. Druhá z vět zpravidla obsahovala partikuli nebo adverbium, z nichž se při podřadícím napojování vyvinula spojka. Např. u vět obavných se záporná částice *ne* v latině stala spojovacím výrazem; k podobné tendenci docházelo i v řečtině u zápornky *μή*, ale u té došlo jen řidčeji k úplné eliminaci volitivních spojek *ὅπως*, *ὡς*, *ἵνα*. I ve větách snahových se po slovesech *optandi*, *curandi* atd. adverbialní částice typu latinského *ut* či řeckého *ὡς*, *ὅπως* aj. časem stávaly podřadícími spojkami.

5.2.1. Návrh členění pro klasickou latinu

Verba voluntatis, cupiendi, rogandi, optandi	INF	n. VV s <i>ut</i> nebo bez <i>ut</i> + Konj. Préz./Impf.
Verba impersonalia (oportet, decet aj.)	INF	
Verba curandi		VV s <i>ut</i> + Konj. Préz./Impf.
Verba iubendi, imperandi	INF (po <i>iubeo</i> , <i>veto</i>)	n. VV s <i>ut</i> (<i>impero</i>) + Konj. Préz./Impf.
Verba impediendi		VV s <i>ne</i> , <i>quominus</i> , <i>quin</i> + Konj. Préz./Impf.
Verba timendi	zř. INF (předmět obavy),	zprav. VV s <i>ne/ne non</i> + Konj. Préz./Impf./Pf./Plpf.

a k nim volně přiřazená:

Verba *incipiendi* (fázová) **INF**

Verba *faciendi* (*facio* „líčím“) **PART**

Slovesa vyjadřující schopnost **INF**
(*scio* „umím“)

Spojky a zápornky

Zápornka ve vedlejších větách je *ne; ut non* se nachází jen v tzv. větách způsobovacích (srov. str. 56). V infinitivních vazbách je však vždy *non*.

Slovesné způsoby

Všeobecně konjunktiv prez. (po hlavním čase) a impf. (po vedlejším čase), pouze po slovesech znamenajících obavu i konj. perf. a plpf. o obavě směřující do minulosti.

5.2.2. Návrh členění pro klasickou řečtinu

(srov. zvl. Muchnová 2004:18 a Bornemann-Risch 1978:283nn.)

Verba <i>voluntatis, cupiendi, optandi</i> (βούλομαι)	INF	zř. VV s ὥστε, ὅπως + Ind. Fut.
Verba <i>impersonalia</i> (δεῖ, πρέπει, χρεῖ aj.)	INF	zř. VV s ὥστε
Verba <i>curandi</i> (ἐπιμέλομαι aj.)	INF	zř. PART , častěji VV + ὅπως, ὡς s Ind. Fut. nebo s Konj./Opt. Obl. , či zřídka VV + εἰ, ὥστε
verba <i>iubendi, imperandi</i> (κελεύω)	INF	
verba <i>impediendi</i>	INF nebo PART	zř. VV + ὥστε?
verba <i>timendi</i>		často VV s μή/μή οὐ + Konj./Opt. Obl. (ale srov. i níže)
slovesa fázová	PART	
slovesa schopnosti	INF , zř. PART	

Spojky a zápornky

Spojky jsou ὅπως, ὡς, zř. ἵνα.

Zápor: ve vedl. větách μή, v inf. vazbách μή, event. i οὐ. Podrobněji o tom (a zejména o spojení μή οὐ) na str. 114n. ve výkladu o infinitivních vazbách. Srov. i str. 41.

Slovesné způsoby

Z nahoře uvedeného schématu se poněkud vymykají některé vazby, jež lze stěží označit jako žádací, např. tzv. impersonalia, ale i jiné skupiny sloves, j. slovesa fázová nebo slovesa vyjadřující schopnost.

Ve vedlejších obsahových větách volitivního typu v řečtině (s výjimkou vět obavných) zřejmě převažoval indikativ futura nad konjunktivy; doložený je i optativ střídný futura. Nejčastější tu však byly, jak se zdá, polovětné vazby infinitivu žádacího (dynamického).

5.2.3. Rozdíly mezi latinou a řečtinou

1. Výrazná převaha tzv. dynamického (volitivního) infinitivu na řecké straně je ve srovnání s latinou dosti markantní. Doména latinského infinitivu byla naopak spíše v oblasti deklarativní.

2. Latinské vedlejší obsahové věty volitivního typu byly ovšem konjunktivní. V řečtině se naproti tomu v takovýchto finitních větách užívalo konjunktivu jen v omezené míře. Volitivní syntakticko-sémantická oblast byla hlavní doménou řeckého infinitivu; přitom ve finitních větách se tu uplatňoval dosti často indikativ futura (anebo — po vedlejší čas — optativ futura jako optativ střídný, a to možná původně nikoli jako čas kladený relativně, nýbrž snad spíše v souvislosti s někdejší „jakoby minulostní“ orientací optativu, související s jeho „sekundárními“ osobními příponami, jež byly, jak dnes víme, původnější než tzv. přípony *primární*).

5.2.4. Srovnání se situací v moderních jazycích

I volitivní věty byly tedy v obou antických jazycích vyjadřovány jednak vedlejšími větami se spojkami ὅπως, ὡς, ἵνα, *ut*, jednak pomocí infinitivních vazeb v podobě tzv. infinitivu dynamického (ten se zřejmě uplatňoval v řečtině v poměrně větší míře než v latině). Moderní jazyky románské latinskou tendenci v podstatě podržely, posílily však oblast použití infinitivu (zvl. dynamického, ale zčásti i deklarativního) vytvořením celé řady předložkových či ještě složitějších adverbálních konstrukcí (zvl. s latinským *a(d)* a *de > de/di*). Germánské jazyky je v tomto směru úspěšně napodobily (*to, zu; in order to, um zu, ohne zu* atd.), ba možná snad i předstihly. Naproti tomu slovanské jazyky tu užívají infinitivu jen v poměrně omezené míře; např. v češtině jsou velmi časté volitivní věty se

spojkou „aby“, kdežto infinitivní vazby jsou tu zřetelně řidší než v románských a germánských jazycích. Avšak i ruština má volitivní infinitiv častěji než čeština.

5.3. Obecný závěr k obsahovým větám deklarativním a volitivním

Obsahové věty zmíněného typu jsou v latině vyjadřovány jednak vedlejšími větami deklarativními, jednak značně frekventovanými vazbami infinitivními, zejména konstrukcemi akuzativu (nebo nominativu) s infinitivem deklarativního typu (méně často s infinitivem volitivního typu); v řečtině byly obsahové věty vyjadřovány jednak rovněž finitivními větami (snad v poněkud menší míře než v latině, pouze s určitými vnitřními rozdíly), jednak infinitivními vazbami převážně volitivního typu (v podobě tzv. dynamického infinitivu). Naproti tomu infinitiv deklarativní se musel v řečtině dělit o své pole působnosti (ve větší míře než v latině) nejen s vedlejšími větami obsahovými, nýbrž zejména s polovětnými vazbami participiálními, které naopak v latině hrály v oblasti syntaktických polovětných konstrukcí minimální roli. Do současných moderních jazyků, jak již bylo uvedeno, nepřešlo používání akuzativu (nebo nominativu) s infinitivem, a v nich byly v tomto směru oslabeny funkce deklarativního infinitivu; naproti tomu se zpestřilo fungování infinitivu dynamického, tj. volitivního (ale v určité míře i deklarativního), hlavně o různé infinitivní vazby předložkové a adverbialní.

5.4. Některé zvláštní případy obsahových vět: věty obavné a snahové, s přesahem k větám příslovečným (věty účelové)

5.4.1. Věty obavné

Bývají uvozovány slovesy obavy (*timendi*), jako *timeo*, *metuo*; φοβοῦμαι, δέδοικα nebo souznačnými výrazy *metus est*, *pavidus sum*, φόβος, κινδύνος ἐστί, δεινόν ἐστί; zejména v řečtině bývají však tyto výrazy někdy vynechávány, takže věta začíná přímo spojivým výrazem v podobě záporové partikule μή, μή οὐ apod.; srov.:

1. (ὄπωϛ) μή τοῦτο γένηται „(bojím se,) jen aby se to nestalo!“
2. μή οὐ τοῦτο γένηται „(bojím se,) jen aby se to stalo!“
= „to se asi/snad nestane!“
3. οὐ μή τοῦτο γένηται „ne(bojím se,) že se to stane!“
= „to se určitě nestane!“

Takovéto věty se v latině vyskytují jen ojediněle, kdežto v řečtině bývají dosti často doložené.

5.4.1.1. Latina

Spojky a zápornky

Spojky: vlastně od původu pouhé záporové částice jako v latině: *nē* „aby ne-; že“, resp. *nē nōn* (méně často *ut*) „aby; že ne“.

Slovesné způsoby

Konjunktiv podle souslednosti časů:

1. Po hlavním čase konjunktiv prézentu (při obavě směřující do přítomnosti nebo budoucnosti), konjunktiv perfekta (při obavě směřující do minulosti).
2. Po vedlejším čase konjunktiv imperfekta (při obavě směřující do přítomnosti či budoucnosti), konjunktiv plusquamperfekta (při obavě směřující do minulosti).

Výjimečně se v latině objevují i infinitivní vazby, jako Hor. epist. 1.5.2: *nec modica cenare times holus omne patela* „a nebojíš se pojíst směs zeleniny ze skromné misky“.

5.4.1.2. Řečtina

Spojky a zápornky

Od původu jsou to vlastně pouhé záporové částice jako v latině, totiž *μή* „aby ne-, že“, příp. *μή οὐ* „aby, že ne“. Někdy před těmito zápornkami předcházejí podle vzoru vět snahových spojky *ὥς, ὅπως*, totiž doslova „jak by, aby“. Naproti tomu latina používá pouhých záporových částic, tj. *nē* = „aby ne“; nebývá v ní *ut nē*, takové spojení spojky a zápornky by se v latině pokládalo za hrubou chybu.

Poznámka k větám obavným

Podotkněme ještě, že se tradičně uznávaná rovnocennost obojího českého překladu latinského *metuo ne sero veniam* či řeckého *φοβούμαι μή ὀψὲ προσέρχωμαι* (buď jako „bojím se, abych nepřišel pozdě“, nebo jako „bojím se, že přijdu pozdě“) může právem jevit v očích bohemistů jako nikoli navzájem plně ekvivalentní (srov. Daneš-Hlavsa 1987:150, 215; viz i Muchnová 2004:88), avšak právě takovéto příklady dokazují plnou oprávněnost našeho srovnávání. Odkrývají, třebaže jen nepřímo, rozdílnost pohledu antického jazykového mluvčího-praktika od pohledu moderního syntaktika; ten sice je s to analyzovat syntaktické poměry nanejvýš adekvátně na úrovni současné jazykovědy, ale kdož ví, do jaké míry jsme dnes schopni rozklíčovat jazykovou realitu takových syntaktických komplexů, které daly vzniknout v latině i řečtině větám obavným cestou využití záporu a jeho negování, stejně jako nečekaně širokému pojetí latinských nepřímých otázek daleko za hranici syntakticko-sémantického okruhu dotazování

(„interogace“), navíc v podobě vedlejších vět závazně konjunktivních, anebo dokonce společnému zahrnutí vět snahových a účelových v latině i řečtině do jediného komplexu se spojkami *ut*, ἵνα, ὅπως „aby“ + *konjunktiv*, syntakticky ne zcela sourodého.

Musíme se totiž zamyslet nad příčinami některých řecko-latinských jazykových zvláštností, zda nejsou odrazem starobylých jazykových jevů, typických pro dávné jazyky a dosud ne zcela prozkoumaných. Uvedl bych v této souvislosti např. předhistorický, ještě společný indoevropský vznik několika jevů, které byly v obou antických jazycích značně rozšířeny: totiž 1) vazbu akuzativu (případně nominativu) s infinitivem, jakožto zejména v latině po skoro čtyři století téměř výlučný polovětný ekvivalent vedlejších obsahových deklarativních vět, který mimo verba *sentienti* vyšel mezitím v moderních evropských jazycích prakticky úplně z užívání, nebo 2) polovětnou slovesnou vazbu absolutních participií, doloženou kdysi v celé řadě starých indoevropských jazyků, mimo jiné ve značné míře právě v latině a řečtině (srov. dále na str. 135nn.), ale dnes už většinou užívanou buď jen v ustálených rčeních, nebo ve vysokém knižním jazykovém stylu) a v podstatě asi i 3) nominální slovesné formy latinských supin, gerundiv a gerundií.

Slovesné způsoby

- Po výraze *timendi* + zápornka μή, μή οὐ následuje poměrně často konjunktiv, podmíněný vidově (nebo po vedlejším čase optativ střídný).
- Je-li vypuštěn výraz *timendi*, následuje po záporce μή, μή οὐ prakticky vždy konjunktiv; spojení μή + *konjunktiv* se potom překládá jako „jen ať ne-, jen aby ne-“, kdežto spojení μή οὐ + *konjunktiv* jako „jen ať, jen aby.“ Naopak spojení οὐ μή směřuje k významu „určitě ne!“ (viz str. 41).
- Týká-li obava reálné skutečnosti, může následovat po výraze *timendi* i indikativ přítomny.
- Týká-li se obava faktu již uskutečněného nebo obecně minulého, následuje po výraze *timendi* indikativ perfekta (nejčastěji).
- Spojky ὅπως, ὡς, převzaté od vět snahových, nastupují buď po záporných slovesech *timendi* typu „nebojte se, že ne-“, nebo po slovesech *cavendi* „mám strach, dávám si pozor, aby ne-“ a následuje po nich buď konjunktiv příslušných „vidových“ časů anebo indikativ (event. optativ) futura.
- I v řečtině je tu možná vazba infinitivní. Srov. Lys. 13.27 οἱ Ἀθηναῖοι ... οὐκ ἔδεδίσαν βασιανισθῆναι „Athéňané se neobávali, že budou mučení“.

5.4.1.3. Rozdíly mezi latinou a řečtinou

Mezi oběma jazyky existovala vzájemná systémová shoda v přístupu k vyjadřování obavy oklikou přes stejné typy záporových vazeb. Proti povinnému konjunktivu v latině (ve čtyřech konjunktivních formách podle striktní časové sou-

slednosti) stojí v řečtině vedle konjunktivu v příslušné „vidové“ podobě (příp. optativu střídného) daleko pestřejší využití slovesných způsobů (modů); zejména bohaté je tu využití indikativů různých časů, jež je na straně latiny prakticky nulové. V řečtině se mimoto uplatňuje dosti často již zmíněné „autonomní“, tj. prosté vyjádření obavy beze slovesa *timendi* (vyjádřené konjunktivem); občas se tu naopak objevuje i snahová spojka ὅπως (s příslušným „vidovým“ konjunktivem nebo s indikativem /či optativem/ futura); ovšem i latina ojedinele vykazuje žádací spojku *ut* + konjunktiv. Celkově je tedy spektrum vět obavných (a jim příbuzných vět *cavendi*) v řečtině pestřejší než v latině.

5.4.1.4. Srovnání se situací v moderních jazycích

Moderní jazyky zpravidla nevyjadřují obavu oklikou přes záporové vazby. Činí tak obvykle v podobě obsahových vět, které vyjadřují vlastně pouhou informaci („bojím se, že“; srov. Daneš-Hlavsa 1987:159, 215), a bývají uvozovány obecně indiferentními spojkami *que, che, that, daß, že* (tj. nejen bez zmíněné okliky přes eventuální „záporovou“ vazbu, ale dokonce i bez žádací spojky typu českého „kondicionálního“ *aby*). V ruštině bývá u sloves *timendi* infinitiv: „ja boius opozdat“; čeština činí rozdíl mezi „bojím se (= neodvažuji se) přijít pozdě“ a „bojím se, že přijdu pozdě“.

5.4.2. Věty snahové

5.4.2.1. Latina

Spojky a záporky

V podstatě jsou stejné jako u vět účelových. Spojka: *ut* „*aby*“ (může být někdy vynechána, např. po *volo, nolo* či *facio*, srov. např. *fac venias* „chci, abys přišel; dělej, ať přijdeš“); v záporu pouze *nē* „aby ne“, tedy zase téměř nikdy *ut nē* (opět se to pokládá za hrubou chybu).

Slovesné způsoby

Konjunktiv prézentu po hlavním čase, konjunktiv imperfekta po vedlejším čase.

5.4.2.2. Řečtina

Spojky a záporky

Spojky: ὅπως (nejčastěji), ὥς (u Hérodota a Xenofóna), ἵνα (u pozdějších autorů, např. u Polybia) „jak by, aby“; záporka vždy μή, tedy dohromady se spojkou ὅπως μή, ὥς μή, ἵνα μή „jak by ne-, aby ne-“.

Slovesné způsoby

- prototypický je tu indikativ futura (po vedlejších čase optativ futura); v klasické době se nachází v indikativu futura 68 % zachovaných dokladů (srov. Duhoux 2000:213);
- konjunktiv po vzoru vět účelových buď s ἄν, nebo bez ἄν (cca 23 %);
- oba způsoby mohou fungovat i v „autonomních“ větách snahových bez řídicího slovesa.

5.4.2.3. Rozdíly mezi latinou a řečtinou

Hlavní rozdíl mezi latinou a řečtinou tu spočívá v řecké preferenci spojky ὅπως (+ *indikativ futura*) coby základního spojkového modelu vět snahových.

5.4.3. Věty účelové

(Zde zkráceně pouze pro srovnání; viz dále str. 59nn. ve výkladu o větách příslovečných.)

5.4.3.1. Latina

Spojky, zápornky a slovesné způsoby

Spojka *ut* „aby“, *nē* „aby ne“.

Slovesné způsoby: konj. prez. nebo impf. podle souslednosti časů.

5.4.3.2. Řečtina

Spojky, zápornky a slovesné způsoby

Původní spojka: ἵνα „aby“, časem rovněž ὡς, ὅπως „jak by, aby“ podle vět snahových. Slovesné způsoby: Po hlavním čase konjunktiv, po vedlejších optativ střídný (podle slovesného vidu).

5.4.4. Srovnání mezi obsahovými větami obavnými a snahovými a příslovečnými větami účelovými

Nyní se pokusíme o vzájemné srovnání mezi obsahovými větami obavnými a snahovými a příslovečnými větami účelovými:

Věty obavné	snahové	účelové:
L: <i>jen KONJ.</i>	<i>jen KONJ.</i>	<i>jen KONJ.</i>
Ř: μή, μή οὐ + KONJ./	ὅπως (μή) + IND.	ἵνα (μή) + KONJ./
OPT. obl.	FUT. (opt. fut.)	OPT. obl.

(Řvar):

ὤς, ὀπως (μη) + ind. prez.,	ὤς, ἴνα + konj.,	ὤς, ὀπως + ind. fut.,
ind. fut., ind. perf.,	opt. obl.,	konj. s ἄv,
μη + opt. s ἄv, výj. inf.	zř. konj. s ἄv,	opt. s ἄv
	zř. opt. s ἄv	

Ř, L: prototypické formy v latině a řečtině (upraveno podle Muchnové 2004:99).
(Řvar): doložené další řecké varianty (upraveno podle Muchnové 2004:l.c.).

Řecký stav volně přetváří a dotváří — co do slovesného způsobu — někdejší prototypickou shodu vět *obavných* a *účelových* (záporné μη, μη οὐ, příp. ὤς, ὀπως (μη)), proti účelovému ἴνα + konjunktiv, resp. optativ střídný /rozdíl mezi větami obavnými a účelovými byl hlavně v užití obavného záporného μη, μη οὐ proti převažujícímu účelovému ἴνα/) v protikladu k větám *snahovým* (ὀπως + indikativ futura, příp. i optativ futura). Latinský stav v podstatě odpovídá základnímu prototypickému stavu v latině (konjunktiv).

5.4.5. Závěry k trojici věty obavné, snahové, účelové

1. V latině i řečtině se tedy navzájem kříží hlavně oblast vět snahových a účelových. Rozmanitost jejich syntaktické klasifikace (tj. rozdíl mezi jejich příslušností k větám obsahovým na jedné straně /věty snahové/ a k větám příslovečným na straně druhé /věty účelové/) je zřejmě teprve záležitostí moderní; starověcí mluvčí, a donedávna v podstatě i novodobá výuková praxe klasických jazyků, pojímala v podstatě oba větné typy (obsahový snahový i příslovečný účelový) — s ohledem na stejném spojky (ὤς, ὀπως, ἴνα, *ut* „aby“) — jako typ jediný, kterému se donedávna říkalo účelový.

2. Věty obavné měly pak zřejmě od počátku zvláštní postavení, v němž zaujímala důležité místo řecká záporná partikule μη, z níž se v podstatě vyvinula obavná spojka, tak jak se to stalo v případě obdobné záporné partikule *nē* v latině. Prototyp obavných vět v řečtině tedy v principu odpovídá obavným větám v latině, pokud vyjadřují obavu do přítomnosti (anebo i do budoucnosti) a shodně k tomuto účelu využívají *konjunktivu* prézentu (příp. po vedlejším čase v latině *konjunktivu* imperfekta a v řečtině tzv. optativu střídného). Naproti tomu obava vztahující se k věci již realizované se v řečtině vyjadřuje *indikativem* nejčastěji perfekta — proti latinskému *konjunktivu* perfekta, anebo po vedlejším čase *konjunktivu* plusquamperfekta. A konečně obava vztahující se sice k přítomnosti nebo k budoucnosti a prezentovaná přitom jako vyúsťující v realitu bývá v řečtině vyjadřována *indikativem* prézentu nebo futura, event. v případě potenciality *optativem* s ἄv. Možná je hlavně v řečtině, ale ojedinele i v latině, rovněž vazba *infinitivní*.

3. Nabízí se tedy následující interpretace vzájemného vztahu uvedených tří vedlejších vět. Ať už byly věty snahové od účelových od původu v ústech svých

řeckých i latinských mluvčích vědomě rozlišovány či nikoli (máme o tom vážné pochybnosti), rozhodně v řeckých snahových větách poměrně brzy převážilo užívání spojky ὥς, ὅπως + *ind. futura* a ve větách účelových naopak užívání spojky ἵνα + *konjunktiv*, příp. (po vedlejší čas) + *optativ střídny* (jeho užívání nebylo však závazné).

4. Tyto dva základní přístupy podléhaly ovšem od velmi rané doby vzájemnému ovlivňování a v tomto smyslu lze podle našeho názoru přijmout terminologii D. Muchnové (2003:99) o prototypičnosti prvního z obou způsobů pro věty snahové a druhého pro věty účelové, aniž jí budeme přiznávat v prvním i druhém případě hned od počátku úplnou a výraznou chronologickou preferenci.

Totéž platí i pro latinu s tím rozdílem, že v ní věty snahové i účelové vždy v podstatě navzájem splývaly. Určitou míru samostatnosti by zde bylo možné akceptovat pro věty obavné s jejich prototypickým μή, resp. μή οὐ + *konjunktiv* (anebo *optativ střídny*) na straně řečtiny, příp. s latinským *nē*, resp. *nē non* + *konjunktiv* prez. nebo impf., příp. pf. a plpf., podle souslednosti časů.

Některé další poznámky k rozdílům i částečným shodám v obsahových větách mezi latinou a řečtinou

Pozn. 1: Tzv. věty *cavendi* (srov. lat. *caveo* a řecké εὐλαβοῦμαι „dávám (si) pozor, střehu se“) se překrývají v řečtině jednak s větami snahovými (v obou se vyskytují spojky ὅπως (μή), spojované často s indikativem futura), jednak s větami obavnými (srov. Th. 1.82.5 ὁρᾶτε, ὅπως μή ... αἴσχιον τῆ Πελοποννήσῳ πρᾶξομεν „Hleďte, abychom ... nezpůsobili Peloponnésu něco horšího“), jindy větu vedlejší nahrazuje infinitiv, buď běžný nebo tzv. expletivní se záporovou μή, která se do češtiny nepřekládá (srov. v 8. kapitole i výklad o řeckém infinitivu po slovesech se záporným významem *impediendi* na str. 114); v latině bývá na podobných místech zpravidla finitní věta snahová (ať s *nē* nebo bez něho), vyjadřující silný zákaz: Cic. Lig. 5.14 *cave ignoscas*.

Pozn. 2: Samotná řecká slovesa *impediendi* („zabraňování“), jako ἀπαγορεύω, κωλύω, εἴρω „bráním“, ἀρνούμαι „zdráhám se“ se pojí zpravidla s infinitivem (viz tamtéž), kdežto v latině po slovesech jako *impedio* „zabraňuji“, *recuso* „zdráhám se“ apod. následují vedlejší obsahové věty *zabraňovací*, uvozané zápornými spojkami *ne*, *quominus*, *quin* (tato poslední spojka se objevuje jen po předchozím záporu). V moderních jazycích tu bývají často vazby infinitivní jako v řečtině.

Pozn. 3: Slovesa *curandi*, jako např. latinské *curo* nebo řecké φροντίζω „starám se“, řídí v řečtině nejčastěji finitní větu snahovou s ὅπως (μή) + indikativ futura (nebo + *konjunktiv*, příp. *optativ střídny*). Naproti tomu v latině bývá např. jmenovitě sloveso *curo* daleko častěji než s *ut* + větou *konjunktivní* spojováno s *predikativní* vazbou *gerundivní* (srov. modelovou latinskou větu *Caesar pontem faciendum curavit* ve významu „Caesar se postaral o postavení mostu,

Caesar dal postavit most“). Moderní jazyky tu preferují, pokud to jde, vazbu infinitivní (srov. něm. *Caesar ließ die Brücke bauen*), ale u řady sloves je běžná i finitní věta snahová.

Pozn. 4: U záporných sloves *dubitandi* („pochybování“: *non dubito* „nepochybuji, že“) má řečtina různé vazby jmenné i finitní, ale zpravidla nikoli konjunktivní. Latina ovšem jednoznačně používá finitní věty s *quin* + konjunktiv podle souslednosti časů. Avšak i u kladných výrazů pochybování jsou mezi latinou a řečtinou určité rozdíly; proti řeckému ἀμφιγνοέω εἰ ἀφίξειται „jsem na pochybách, zda přijde“ stojí latinské *dubito an veniat* spíše v „opačném“ významu „jsem na pochybách, snad/asi přijde“ = „jsem na pochybách, zda nepřijde“ (kdežto *dubito an non veniat* znamená „jsem na pochybách, snad/asi nepřijde“ = „jsem na pochybách, zda přijde“.)

5.4.6. Vybrané příklady

Latina: Obsahové věty volitivní (finitní věty s *ut*)

9. Invitus facio, ut recorder ruinas rei publicae. (Cic. Vatin. 21)
10. Arria, Paeti Caecinae uxor, attentius custodiebatur; sensit et „Nihil agitis“, inquit, „potestis efficere, ut male moriar, ut non moriar, non potestis“. (Plin. epist. 3.16.11)
11. Chrysippus Vettius, Cyri architecti libertus, fecit, ut te non immemorem putarem mei; salutem enim verbis tuis mihi nuntiarat. (Cic. fam. 7.14.1)
12. Impetrabis a Caesare, ut tibi abesse liceat et esse otioso. (Cic. Att. 9.2.A.1)
13. Virtute militum factum est, ut oppidum hostium primo impetu caperetur. (Caes. Gall. 3.19.3)
14. Forte congruerat, ut Clodi Marci et Fonteii Capitonis caedes nuntiarentur. (Tac. hist. 1.7.1)
15. Ex quo effici vult Socrates, ut discere nihil aliud sit nisi recordari. (Cic. Tusc. 1.57)
16. Ex quo efficitur, ut voluptas non sit summum bonum. (Cic. fin. 2.24)
17. Ac de prima quidem parte satis dictum est: sequitur, ut doceam omnia subiecta esse naturae. (Cic. nat. deor. 2.80n.)
18. Rectum et verum est, ut eos aequae ac nosmet ipsos amemus. (Cic. Tusc. 3.73)
19. Est miserorum, ut malevolentes sint atque invideant bonis. (Plaut. Capt. 583)
20. Numquam putavi fore, ut supplex ad te venirem. (Cic. Att. 16.16.C.1)
21. Vetus est enim lex illa iustae veraeque amicitiae, ut idem amici semper velint, neque est ullum amicitiae certius vinculum, quam consensus et societas consiliorum et voluntatum. (Cic. Planc. 5)

Věty obavné

22. Si te iam, Catilina, comprehendi, si interfici iussero, credo, erit verendum mihi, ne non potius hoc omnes boni serius a me quam quisquam crudelius factum esse dicat. (Cic. Catil. 1.5)
23. Nec verebor, ne inutilis sit opera mea patriae. (Sen. contr. 1.8.6)
24. Non fuit Iuppiter metuendus, ne iratus noceret, qui neque irasci solet neque nocere. (Cic. off. 3.104)
25. Quod enim tu afuisti, vereor, ut satis diligenter actum in senatu sit de litteris meis. (Cic. Att. 6.4.2)
26. Metuo, ne nimis stulte fecerim.
27. Credere omnia, vide, ne non sit necesse. (Cic. div. 2.31)

Věty zabraňovací aj.

28. Neque te impedio, quominus susceptum negotium pro tua fide et diligentia ex voluntate Caesaris, qui tibi rem magnam difficilemque commisit, gerere possis. (Cic. fam. 13.5.1)
29. Nec vero Isocrati, quominus haberetur summus orator, offecit, quod infirmitate vocis, ne in publico diceret, impediabatur. (Plin. epist. 6.29.6)
30. Obstitisti, ne ex Italia transire in Siciliam fugitivorum copiae possent. Ubi, quando, qua ex parte? (Cic. Verr. II 5.5)
31. Non adversatur ius, quominus suum quidque cuiusque sit. (Cic. fin. 3.67)
32. Per Trebonium stetit, quominus milites oppido potirentur. (Caes. civ. 2.13.4)
33. Reprimam me, ne aegre quicquam ex me audias. (Ter. Hec. 765)
34. Vix reprimor, quin te manere iubeam. (Plaut. Mil. 1368)
35. Nec se tenuit, quin contra suum doctorem librum etiam ederet. (Cic. ac. 2.12)
36. Tamen quin loquar, numquam ullo modo me potest detertere. (Plaut. Amph. 559n.)

Věty snahové

37. Statuunt, ut decem milia hominum delecta ex omnibus copiis in oppidum Avaricum submittantur nec solis Biturigibus communem salutem committendam censent. (Caes. Gall. 7.21.2 n.)
38. Tum demum necessario Germani suas copias castris eduxerunt omnemque aciem suam raedis et carris circumdederunt. Eo mulieres imposuerunt, quae in proelium proficiscentes passis manibus flentes implorabant, ne se in servitutem Romanis traderent. (Caes. Gall. 1.51.2 n.)
39. Philosophia una nos cum ceteras res omnes, tum quod est difficillimum, docuit ut nosmet ipsos nosceremus. (Cic. leg. 1.58)

40. Itaque T. Labienum legatum in Treveros, qui proximi flumini Rheno sunt, cum equitatu mittit. Huic mandat, Remos reliquosque Belgas adeat atque in officio contineat. (Caes. Gall. 3.11.1 n.)
41. Tu, nolo, existimes, me adiutorem huic venisse, sed auditorem, et quidem aequum, libero iudicio. (Cic. nat. deor. 1.17)
42. Atheniensibus, cum Alexandro divinos honores decernere recusarent, Demades orator: „Videte“, inquit, „ne, dum caelum custoditis, terram amitatis.“ (Val. Max. 7.2. ext. 13)

Řečtina: Obsahové věty volitivní (finitní věty s ἵνα, ὅπως společně s větami snahovými, obavnými, zabraňovacími aj.)

19. Ποῖον οὖν ἔθνος τῶν πέριξ οὐ δοκεῖ σοι καὶ χαρίζεσθαι βουλόμενον ὑμῖν ὑπηρετήσῃν καὶ φοβούμενον μὴ τι πάθῃ; (X. Cyr. 1.6.10)
20. Ἐγὼ δ' αὐτὸ τοῦτο φοβοῦμαι μὴ διὰ τὴν ἀπειρίαν οὐ δυνηθῶ δηλῶσαι περὶ τῶν πραγμάτων ὑμῖν. (D. 41.2)
21. Ἡμέας ἔχει φόβος τε καὶ δέος, ὅπως χρῆ οἰκέειν ἐν τῷδε τῷ χώρῳ... (Hdt. 4.115)
22. Μὴ ... ἐκκλέψῃς λόγον. (S. Tr. 436)
23. δεῖ σκοπεῖν, ὅπως ἀπαλλαγῆσόμεθα τῆς παρουσίας ἔχθρας. (Isoc. 4.172)
24. ...ἐδεδοίκειν μὴ ἐν τῷ κρατῆρι φάρμακα μεμειγμένα εἶη. (X. Cyr. 1.3.10)
25. καὶ πρὸς μὲν τὸ θεῖον οὕτως ἐκ τοῦ εἰκότος οὐ φοβούμεθα ἐλασσωσέσθαι... (Th. 5.105.3)
26. ἐπεμελήθη δ' ὅπως οἱ στρατιῶται τοὺς πόνους δυνησοῖντο ὑποφέρειν. (X. Ages. 2.8)
27. διακελεύονται ὅπως, ἐπειδὴν ἀνὴρ γένηται, τιμωρήσεται πάντας τοὺς τοιούτους... (Pl. R. 549e)
28. ὅπως τοι μὴ ἐπ' ἐκείνῳ γενησόμεθα, πάντα ποιητέον. (X. An. 3.1.18)
29. ἐφοβεῖτο (sc. Χενοφῶν)..., μὴ οὐ δύναίτο ἐκ τῆς χώρας ἐξελεθῆναι τῆς βασιλείας... (X. An. 3.1.12)
30. μὴ δείσητε ὡς οὐχ ἠδέως καθευδήσετε. (Th. Cyr. 6.2.30)
31. ὅπως οὖν ἔσεσθε ἄνδρες ἄξιοι τῆς ἐλευθερίας... (X. An. 1.7.3)
32. δέδοικα ... μὴ ὥσπερ οἱ λωτοφάγοι ἐπιλαθόμεθα τῆς οἴκαδε ὁδοῦ. (X. An. 3.2.24)
33. ...ἐπρασσον ὅπως τις βοήθεια ἦξει. (Th. 3.4.6.)
34. χρῆν ὑμᾶς εὐλαβεῖσθαι μὴ ὑπ' ἐμοῦ ἐξαπατηθῆτε. (Pl. Ap. 20e)

35. ...αἰεὶ τινα ἐπεμέλοντο σφῶν αὐτῶν ἐν ταῖς ἀρχαῖς εἶναι.
(Th. 6.54.6)
36. Ἐγὼ δέδοικα περὶ θεῶν διαλέγεσθαι... (Pl. Cra. 407d)
37. τοὺς μὲν γὰρ πονηροὺς οὐ μὴ ποτε βελτίους ποιήσετε, τοὺς δὲ χρηστοὺς εἰς τὴν ἐσχάτην ἀθυμίαν ἐμβαλεῖτε. (Aeschin. Ctes. 177)
38. νῦν δὲ φοβούμεθα μὴ ἀμφοτέρων ἅμα ἡμαρτήκαμεν. (Th. 3.53.2)
39. ἀλλὰ μὴ οὐ τοῦτ' ἢ χαλεπὸν, ὧ ἄνδρες, θάνατον ἐκφυγεῖν, ἀλλὰ πολὺ χαλεπώτερον πονηρίαν. (Pl. Ap. 39a)

5.5. Obsahové věty tázací (ve formě nepřímých otázek)

5.5.1. Latina

Verba <i>interrogandi</i> (dvojčlenné otázky)	VV s <i>num, nonne, -ne</i> či s tázacím zájmenem s částicemi <i>utrum</i> (nebo <i>-ne</i>) – <i>an</i> „zda – či“ (místo <i>an non se</i> používá <i>necne</i> „či ne“)	KONJUNKTIV podle sousl. časů KONJUNKTIV (podle sousl. časů)
deliberativní otázky	<i>quid faciam</i> „co mám dělat“, <i>quid facerem</i> „co jsem měl dělat“	KONJUNKTIV préz./impf.

5.5.2. Řečtina

Verba <i>interrogandi</i> (dvojčlenné otázky)	VV s ἄρα, εἰ či s tázacím zájmenem, adverbiiem s částicemi πότερον (nebo εἰ) – ἢ „zda – či“	INDIKATIV , příp. Opt. obliquus , ale i opt. s ἄν nebo ind. min. času s ἄν —”—
deliberativní otázky	τί ποιῶμεν; „co máme dělat?“	KONJ. , příp. v závislosti Opt. obl.

Pozn.: Ale minulé „co jsme měli dělat?“ se překládá perifrasticky jako τί ἔδει ἡμᾶς ποιεῖν;

Záporky a slovesné způsoby

Prototypickou záporkou v latinských nepřímých otázkách je *non*, v řečtině *οὐ* (v dvojčlenných otázkách bývá v řečtině bez rozdílu jak *ἢ οὐ*, tak i *ἢ μὴ* ve významu „či ne“), v deliberativních otázkách bývá *μή*.

5.5.3. Rozdíly mezi latinou a řečtinou a moderními jazyky

Klasická latina vyžadovala v nepřímých otázkách téměř bez výjimky konjunktiv podle souslednosti časů, řečtina tu má většinou indikativ, po vedlejší čas i optativ střídný (již od dob Homérových), konjunktiv mívá v deliberativních otázkách (podobně jako latina). Tím je v řečtině v jednotlivých konkrétních případech často sporné, zda jde o nepřímou otázku či o jiný typ vedlejší věty, zvláště např. o větu vztaznou. V řečtině nemusí být v tomto směru plně dostačujícím kritériem ani eventuální použití zájmena „nepřímou tázacího“, jež nepřímou otázku převážně uvozuje. V latině se dokonce objevuje konjunktiv v nepřímých otázkách pouze „myšlených“, jako jsou větně formulované nadpisy spisů, jejich kapitol, řečí, rétorických cvičení, latinských disertací apod., např. *Quo modo Romulus Romam condiderit* = („Výklad o tom,) jak Romulus založil Řím“, či *Quo modo Ausonius scriptores Graecos verterit* („Studie o tom,) jak Ausonius překládal řecké autory“ — v obou případech s konjunktivem perfekta. Srov. názvy českých pohádek, jako např. „Jak chudák k bohatství přišel“ (ovšem bez konjunktivu).

Dodejme, že základní rozdíl tu mezi latinou a řečtinou vyvěrá z toho, že v latině je děj obsahové věty „usouvztažněn“ z hlediska vypravěče, v řečtině však z hlediska autora přímé řeči (Muchnová 2004:49nn.).

Pro řečtinu jsou mimoto typické zvláštní, syntakticky propojené nepřímé tázací konstrukce následujícího typu: Hdt. 1.158 οἱ Κυμαῖοι ... εἰρώτων περὶ Πακτύην ὀκοῖόν τι ποιεῦντες θεοῖσι μέλλοιεν χαριεῖσθαι „Kýmští se ptali, co mají dělat, aby se zavděčili bohům“ = „Kýmští se ptali, jak (doslova: co činíce) se mají zavděčit bohům“.

Zejména v latinských, ale porůznu i v řeckých gramatikách (srov. např. Chantraine 1953:293 nebo Humbert 1972:203, ale v podstatě i Schwyzer-Debrunner 1950:643) se mezi nepřímé otázky zařazují, nebo k nim aspoň přiřazují, i tzv. „obsahové věty relativní“ (což je název sporný, viz Mluvnice češtiny III /1987:518/), anebo „obsahové věty kurzívní“ (podle Chanetové 1999:90); srov. Démostenés, *Contra Callippum* 7.5 (52.7) ἐκέλευσε τὸν Κηφισιάδην δεῖξαι ὅς εἴη „Přikázal Kéfisiadovi, aby vysvětlil, kdo je“. Podrobněji o tom viz u Muchnové 2004:38nn., resp. 49nn.

Pozn.: V pozdní latině bývá někdy v nepřímých otázkách i infinitiv; srov. Ven. Fortunatus Carm. 10.1.1 *nesciendo quae petere* „nevěda co žádat“. Srov. italské

„non so che fare“, fr. „je ne sais que faire“, ale viz podobné obraty v češtině i jiných moderních jazycích.

5.5.4. Vybrané příklady

Latina: Obsahové věty tázací (nepřímé otázky)

43. Mihi non minori curae est, qualis res publica post mortem meam futura sit, quam qualis hodie sit. (Cic. Lael. 43)
44. Ubi proxima, ubi superiore nocte fueris, quos convocaveris, quem nostrum ignorare arbitraris? (Cic. Catil. 1.1)
45. Dici non potest, quam sim hesterna disputatione tua delectatus. (Cic. Tusc. 2.10)
46. Mores populi Romani quantum mutaverint, hic dies argumento erit. (Liv. 39.51.10)
47. Tu ne quaesieris, quem mihi, quem tibi finem di dederint. (Hor. carm. 1.11.1 n.)
48. Pythagoras, quot stadia inter terram et singulas stellas essent, indicavit. (Cens. 13.2)
49. Thales percontanti, quid esset difficile, „Se ipsum“, inquit, „noscere“. (Broed. Lect. Lat. 72)
50. Ariovistus, cum Caesaris legatos in castris vidisset, exclamavit, cur ad se venirent: an speculandi causa? (Caes. Gall. 1.47.6)
51. Pythagorei, quid quoque die dixissent, audivissent, egissent, commemorabant vesperi. (Cic. Cato 38)
52. Non dubito, quin habuerit vim magnam semper oratio. (Cic. Brut. 39)
53. Non dubitabam, quin meas litteras libenter lecturus esses. (Cic. fam. 12.19.1)
54. Piso servum emisit visum, num Clodius veniret. (Plut. De garrulitate 18)
55. Multum interest, utrum rem ipsam an libros inspicias. (Ps. Varro sent. 60)
56. Bene praecipiant, qui te vetant quicquam agere, quod dubites, aequum sit an iniquum. (Cic. off. 1.30)
57. Filium unicum habeo; immo habui. Nunc habeam necne, incertum est. (Ter. Heaut. 93 n.)
58. Inter duces Atheniensium magna fuit contentio, utrum moenibus se defenderent an obviam irent hostibus. (Nep. Milt. 4.4)
59. Cicero a Catilina quaesivit, in nocturno conventu apud M. Laecam fuisset necne. (Cic. Catil. 2.13)
60. Eloquentia nescio an habuisset parem neminem. (Cic. Brut. 126)

Řečtina: Obsahové věty tázací (nepřímé otázky)

40. Βούλει οὖν δύο εἶδη θῶμεν πειθοῦς; (Pl. Grg. 454e)
41. Πολλάκις ἐθαύμασα τίσι ποτὲ λόγοις Ἀθηναίους ἐπεισαν οἱ γραψάμενοι Σωκράτην ὡς ἄξιος εἶη θανάτου... (X. Mem. 1.1.1)
42. τοῦτ' ἔφη σκεπτέον εἶναι τίς κτῆσις δικαία ἐστί, πότερα τὸ βία ἀφελόμενον ἔχειν ἢ τὸ ποιησάμενον ἢ πριάμενον κεκτῆσθαι. (X. Cyr. 1.3.17)
43. ὁ δὲ Σωκράτης ἐπήρετο αὐτῶν εἰ ἐξείη πυνθάνεσθαι... (X. Mem. 1.2.33)
44. τὸν (sc. Κροῖσον) ...χορῆν ἐπειρέσθαι πέμψαντα κότερα τὴν ἔω-τουῖ ἢ τὴν Κύρου λέγει ἀρχήν. (Hdt. 1.91)
45. ἀλλήλους τ' εἴροντο, τίς εἶη καὶ πόθεν ἔλθοι. (Hom. Od. 17.368)
46. ἐπειρωτῶντας ὅ τι ποιέων τυγχάνοι ὁ Λυδῶν βασιλεὺς Κροῖσος... (Hdt. 1.47)
47. καὶ ἐρωτᾷ δὴ πῶς με θάπτῃ. (Pl. Phd. 115d)

5.6. Závěry k obsahovým větám jako celku

Řecké a latinské finitní věty obsahují určité fundamentální vazební paralely, vyrůstající z někdejší společné indoevropské koexistence i z prajazyka zděděných vývojových tradic, jež se obrážely v povšechné strukturální paralelitě kdysi paraktických a později i hypotaktických souvětých, příp. polovětných propozičních celků, ale s dosti odlišnými skladebnými odlišnostmi v detailní konfiguraci jejich jednotlivých dílčích realizací.

Při našem srovnávání rozmanitých rysů starořecké i latinské větné syntaxe postupujeme v podstatě ve shodě s plánem nastíněným v kap. 3 na str. 23n., a v ústřední části této práce (kap. 5–12) jsme se tedy právě začali zabývat nejprve souvětými obsahovými větami finitními (podmětnými a předmětnými), poté pohovoříme o větách příslovečných (kap. 6) a nakonec o větách vztazných (kap. 7). Zejména věty obsahové a věty příslovečné vykazují při vzájemném srovnání řečtiny a latiny značné rozdíly, u vět vztazných pozorujeme naproti tomu na obou stranách dosti značnou paralelitu (hlavní vazební rozdíl mezi řečtinou a latinou tu na řecké straně spočívá v časté pádové atrakci vztazného jména k syntaktické podobě věty nadřazené); jinak však řečtina — na rozdíl od latiny — zpravidla nepoužívá k modálnímu odstínění vztazných vět s přidatným příslovečným zabarvením jiného slovesného modu než indikativu (nepočítáme-li optativ střídny nebo potenciální optativ s ἄν).

Obsahové finitní věty deklarativní (tj. věty uvozované řeckým ὅτι, ὡς nebo latinským *quod*, resp. později i spojkami *quia*, *quoniam*) jsou v řecko-latinském jazykovém okruhu až zhruba do 3. století po Kr. v dostatečné míře *de facto* dolo-

ženy pouze v staré řečtině. Jak před tímto datem, tak i po něm se tyto obsahové věty vyskytují v řečtině paralelně s *polovětnými vazbami infinitivními* (ve vazbách akuzativu, příp. nominativu s infinitivem po slovesech *dicendi* a *putandi*) nebo *participiálními*, a to:

- a) v podobě predikativního participia u sloves *sentiendi*, *cognoscendi*, *decla-randi* s tzv. „druhou predikací,
- b) u sloves *affectuum* a sloves *bene faciendi et vincendi*,
- c) v podobě „quasi-perifrastického“ participia po slovesech *fázových* nebo těch, která označují „*různé způsoby bytí*“, jako τυγχάνω „právě, náhodou jsem“; srov. Muchnová 2004:72,78.

V latině jsou obsahové věty s *quod* naproti tomu po dlouhou dobu poměrně málo frekventované (po vlastních slovesech *dicendi* jsou přímo doloženy, jak již víme /str. 33 a 111/ jen tři doklady v rozpětí čtyř století mezi Plautem a Tertullianem, ale ani po slovesech *sentiendi*, *putandi* a některých jiných souznačných slovesech nemáme dokladů finitních vět s *quod* z uvedeného období o mnoho více.

Tato situace se později mění. Románské jazyky už vazby akuzativu nebo nominativu s infinitivem po slovesech *dicendi* neznají (až na několik italských dokladů např. z Boccacia, které byly podle Calboliho remodelovány podle latinského vzoru). Moderní jazyky tu vesměs používají obsahových vět, uvozených spojkami *que*, *che*, *that*, *daß*, *što*, *že*. I po slovesech *sentiendi* bývá v moderních jazycích vedlejší věta obsahová s uvedenými spojkami, může však být nahrazena konstrukcí s infinitivem nebo s participiem (speciálně v angličtině a ruštině /a již i ve staroslověnštině). Ve finitních deklarativních větách se v moderních jazycích vesměs klade indikativ, pokud nenastal důvod použít ze specifických důvodů jiný modus.

Zatímco obsahové finitní věty *deklarativní* zůstávaly v latinském jazyku velmi dlouho (až do 3. stol. po Kr.) v nejlepším případě na samém okraji literárního uplatnění (J. Herman 1997:105 např. věřil, že se finitní věty s *quod* nacházely za všech dob alespoň v hovorové latině na jistém stupni užívání), byly naproti tomu finitní věty *volitivní* (žádací) s latinskou spojkou *ut* vždycky značně frekventovné, a to nejen v příslovečných větách účelových (jako např. v souvětí *Veni, ut te viderem* „Přišel jsem, abych tě viděl“), ale i v obsahových větách volitivních (jako např. v obsahové větě předmětné *Opto, ut ad me venias* „Přeji si, abys ke mně přišel“ nebo v obsahové větě podmětné *Optandum est, ut ad me venias* „Je třeba si přát, abys ke mně přišel.“

Jen tím jsme si dnes téměř zcela jisti, že starověký mluvčí neměl zřejmě ani potuchy o syntakticky podloženém rozdílu mezi větou účelovou na jedné straně a větami obsahovými na druhé straně, jež jsou klasičtí filogové dnes schopni postihnout (ale i oni tak činí definitivně teprve zhruba od 1. poloviny minulého, tj. 20. století).

Žadací charakter *obsahových finitních* vět *volitivních* vyžadoval totiž zvláště v latině jiný modus než indikativ, konkrétně konjunktiv — tj. v podstatě zcela stejně, jako tomu bylo v *přísllovečných větách účelových*: tedy konjunktiv prézentu po hlavním čase a konjunktiv imperfekta po vedlejším čase jak u vět účelových, tak u vět obsahových snahových, zabraňovacích i obavných (jen věty obavné mohly mít v latině při vyjadřování obavy do minulosti i konjunktiv imperfekta nebo plusquamperfekta podle souslednosti časů).

Naproti tomu v řečtině bylo kladení slovesných modů mezi přísllovečnými větami účelovými a obsahovými větami volitivními podstatně rozrůzněnější: konjunktiv prézentu, nebo případně optativ střídný, se jeví jako prototypický modus u vět účelových (se spojkou ἵνα), ale vyskytuje se zde i společně s občasným indikativem futura, převzatým pravděpodobně od vět snahových (převážně po spojkách ὥς, ὅπως), a je tu možný i konjunktiv s ἄν, případně optativ s ἄν; podobně je tomu i u vět obavných (s prototypickým μή, μή οὐ). Ovšem s tím rozdílem, že se v nich projevuje daleko silnější tendence klást *indikativ* (někdy i po spojkách ὥς, ὅπως), a to jak prézentu a futura, tak zřetelně při obavě směřující do minulosti i indikativ perfekta (na rozdíl od *povinného konjunktivu* perf. a plqpf. v latině) — případně ojedinele i infinitiv. Naopak věty snahové mají jako prototypickou spojku a slovesný modus ὥς, ὅπως + indikativ (či optativ) futura, avšak po ὅπως, méně častém ὥς a občasném a hlavně pozdějším ἵνα tu bývá konjunktiv nebo optativ (případně i s ἄν), zřejmě pod vlivem vět účelových.

Na rozdíl od latiny, která má po slovesech *impediendi* (zabraňování) spojovací výrazy *nē, quominus* (příp. po záporu i *quin*) + konjunktiv, mívá zde řečtina vazbu infinitivní.

Podobně klade řečtina infinitivní vazbu obecně po slovesech příkazu a zákazu, zatímco v latině to platí v podstatě jen o slovesech *iubeo* a *veto*.

Obecně platí, že verba *voluntatis, postulandi, imperandi* apod. mají v řečtině zpravidla infinitiv, kdežto v latině často obsahovou větu s *ut* (např. po *cupio, opto, oro, studeo*, ale zčásti i po *volo*).

Zvláštním typem latinských vět s *ut* jsou tzv. věty *způsobovací* po slovesech typu *facio* „činím (že)“, *efficio* způsobuji (že)“, *assequor, impetro* „dosahuji (že)“, *fit, factum est* „stává se, stalo se (že)“, *accidit, evenit* „stává se (že)“, *efficitur* „vyplývá (že)“ — v latině vždy se spojkou *ut* nebo v záporu *ut non* a s konjunktivem prézentu nebo imperfekta podle souslednosti časů (srov. str. 66). V řečtině tomu odpovídají — zejména po neosobních slovesech typu γίγνεται „stává se“, συμβαίνει, resp. συμβίπτει „přihodit se“, anebo po slovesech ποιῶ, πράττω, διαπράττομαι, ὀρέγομαι „dosahuji“ — infinitivní vazby (často s ὥστε); srov. např. Hdt. 7.166.2 συνέβη τῆς αὐτῆς ἡμέρης ἐν τῇ Σικελίῃ Γέλωνα καὶ Θέρωνα νικᾶν Ἀμίλκων τὸν Καρχηδόνιον καὶ ἐν Σαλαμῖνι τοὺς Ἑλληνας τὸν Πέρσην „téhož dne se přihodilo, že na Sicilii porazili Gelón a Thérón Kartágince Hamilkara a u Salamíny Řekové Peršana (= Peršany)“.

V moderních jazycích následují zpravidla po takovýchto slovesech finitní obsahové věty se spojkami *que, che, that, daß, čto, že*, a to nikoli s konjunktivem, jako tomu bylo v latině.

U latinských vět se spojkou *quin*, v nichž latina má konjunktiv podle souslednosti časů, záleží při převodu do řečtiny nebo do moderních jazyků na konkrétním modálním odstínu výpovědi. Latinskému *Nemo fuit, quin vulneraretur* odpovídá dobře např. české „Nebyl nikdo, kdo by nebyl zraněn“, ale byl by tu možný i indikativní překlad „Nebyl nikdo, kdo nebyl (z)raněn“, stejně jako se nám jako přijatelný jeví i indikativní starořecký překlad Οὐδεὶς ἦν ὃς οὐ ἔτροωθη.

Srov. i latinské *fieri non potest quin veniat* „Nemůže se stát, aby nepřišel = že by nepřišel“ (konjunktiv prez./imperf. podle souslednosti času) s řeckým οὐκ ἔστιν ὅπως οὐκ ἀφίξεται (ind. fut.).

Určitě se však v češtině i v moderních jazycích překládá bez konjunktivu, příp. kondicionálu, latinské *Non dubito quin cras venturus sis* „Nepochybují, že zítra přijdeš“, které může vykazovat až šest konjunktivů podle souslednosti časů a jež někteří badatelé řadí k nepřímým otázkám v širším slova smyslu. I řečtina zná sice sloveso οὐκ ἐνδοιάζω „nepochybují“, pojící se s infinitivem (nebo s nepřímou otázkou uvozenou částicemi εἶτε – εἶτε „zda – či“), ale v praxi asi častěji používala „pozitivních“ výrazů ἀκριβῶς οἶδα, σάφα ἐπίσταμαι, σαφές ἐστι „jistě vím, je jisté“ — nejspíše s vazbou akuzativu s infinitivem (či s participiální konstrukcí) anebo s finitní obsahovou větou s ὅτι.

Závěrem je nutno dodat, že se v moderních jazycích, zvl. románských a germánských, počet volitivních infinitivních konstrukcí (tj. vazeb infinitivu dynamického) postupně zvyšuje, v románských jazycích zejména v předložkových vazbách s *de/di, ad/a*, v germánských jazycích pak s anglickým *to* či s německým *zu*; v češtině tu nejsou infinitivy tak časté, ale zejména nebývají vždy povinné a stejnou myšlenku lze leckdy vyjádřit i obsahovou větou s „aby“; častější bývají infinitivní vazby v ruštině.

Mezi češtinou a moderními jazyky je přitom jasný rozdíl v používané spojce u obou typů obsahových vět: zatímco v románských i germánských jazycích se používá v deklarativních i volitivních finitních větách obsahových stejné spojky *que, che* nebo *that, daß*, v češtině stojí proti deklarativní spojce „že“ (nebo „jak“) volitivní spojka „aby“, v ruštině proti deklarativnímu „čto“ (nebo „kak“) volitivní „čtoby“.

U „obsahových vět tázacích“ (vlastně „nepřímých otázek“) je důležitý rozdíl mezi latinou a řečtinou hlavně v tom, že řecké nepřímé otázky mají povinnou konjunktivní vazbu podle souslednosti časů, kdežto řečtina tu má (až na deliberativní otázky) v zásadě indikativ — pokud není v otázce obsažen nějaký další specifický odstín, např. potencialita. Stará řečtina se tu tedy na rozdíl od latiny

chová podobně jako většina dnešních moderních jazyků; z nich má dnes konjunktivy v nepřímých otázkách např. italština, a to především po tázací částici *se* „zda“.

Moderní jazyky tedy nepřevzaly klasický latinský přístup k nepřímým otázkám v podobě závazného používání konjunktivů. O vedlejších obsahových větách tázacích, tj. nepřímých otázkách, se pak obecně uvádí, že je nelze nahrazovat polovětnými vazbami. Ale srov. např. české „není kam se schovat“, „nemám si co obléci“.

Literatura

Gramatiky a kompendia

- L: Novotný 1957:238–283, 1955:175–192, Hofmann-Szantyr 1965:572–684, Scherer 1976:121–272, Pinkster: 1988:151–212, 285–324, Menge-Burkard-Schauer 2000:751–806;
- Ř: Niederle-Groh-Varcl 1974:242–256, Bornemann-Risch 1978:281–305, Schwyzer-Debrunner 1950:645–677, Menge-Thierfelder-Wiesner 1999:191–197, Rijksbaron 2000:104–115, Renna 2000:149–172, Basile 2001:625–664, Crespo 2003:387–392, Muchnová 2004:13–52, 87–96, 161–172.

Další stati

- L: Blümel 1979, Bolkestein 1976ab, 1980, Calboli 1980, 1997, 2002, 2003, Coleman 1975, 1994, Cuzzolin 1994ab, Fugier 1978, Herman 1989, Lakoff 1968, Serbat 1986, Wales 1982;
- Ř: Jacquiod 1999, Basset 1986, Bakker 1988, 1999, Biraud 1982, 1999, Bodelot 1987, 2000, Crespo 1984, 1999, Cristofaro 1996, De Boel 1980, 1991, 1999, García Ramón 1999, Hernández Muñoz 1991, Kurzová 1968, Lallot 1999. Lightfoot 1975, Martínez Vázquez 1989, Méndez Dosuna 1999, Muchnová 1989, 1996, 1997, 1998, Revuelta Puigdollers 1999; Stephens 1985, Sweetser 1990, Wakker(ová) 1997, 1999.